نگاه

مردی که فدک به رویش گشوده شد

سیدجلال ساداتیان
کارشناس خاورمیانه

● با ابراز تأسف ازدست‌دادن برجسته‌ترین و اثرگذارترین سیاست‌مدار عصر حاضر و دوران جمهوری اسلامی ایران به ملت شریف ایران که بارها اعتمادشان را به ایشان، از طریق صندوق رأی نشان داده بودند، می‌توان گفت که آیت‌الله هاشمی‌رفسنجانی، به‌عنوان فرد مورد وثوق و اعتماد امام(ره) با دیدار او در دهه ۳۰ شمسی پروانه‌وار اهداف و مبارزات امام را دنبال کرد. اکثریت مردم بزرگوار ما با رنج‌ها و مشقات و زندان‌ها و دربه‌دری‌های دوران مبارزاتی ایشان آشنا شده و از آنها مطلع شده‌اند.

این از جمله دورانی است که ایشان تحت تعقیب‌های ساواک به خارج از کشور رفته و با ارتباطات برقرارشده با امام(ره) در عراق و مبارزات آن دوران در خارج از کشور، با علم به اینکه بازگشت وی به کشور همراه با دستگیری و زندان خواهد بود، از تبعید خودخواسته به زندان آگاهانه منتقل شد.

علاوه بر شجاعت و شهامت مبارزاتی، این سفر در شکل‌گیری بینش سیاسی و بین‌المللی ایشان به‌ویژه در مسئولیت‌های خطیر او پس از پیروزی انقلاب اسلامی بسیار مؤثر واقع شد و شاهد بودیم، عربستانی را که اکنون آتش‌بیار معرکه تروریسم در منطقه است، چگونه مهار کرد، به‌گونه‌ای که «ملک عبدالله» پادشاه پیشین عربستان «فدک» را به روی ایشان گشود. اجازه بازدید آنجا را برای او و هیئت ایرانی فراهم کرد و صحبت از همکاری‌ها برای دستیابی به ترتیبات امنیتی منطقه‌ای بین طرفین به میان آمد.

تلاش برای برقراری آرامش و همکاری‌های منطقه‌ای با کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز و توسعه و گسترش دامنه سه کشور عضو به ۱۰ کشور، افتتاح خط آهن شمال به جنوب و پایانه‌های مربوطه با حضور رؤسای جمهور و مقامات عالی آن کشورها و پیش از آن مراودات برقرارشده با «تورگوت اوزال» در ترکیه، همه گواه بر بینش صلح‌طلبانه و تلاش برای افزایش ظرفیت منطقه‌ای کشورهای مسلمان همسایه بوده است.

مخالفان آیت‌الله هاشمی‌رفسنجانی، صلح‌طلبی و تلاش برای جلوگیری از اتلاف بیشتر منابع، به‌ویژه جان انسان‌ها در جنگ تحمیلی را به‌عنوان خوراندن جام زهر به امام(ره) مطرح می‌کنند؛ درحالی‌که فراست و تیزهوشی توأم با نوع‌دوستی او برای پذیرش قطع‌نامه ۵۹۸، انجام مکاتبات بعدی با «صدام حسین» و گرفتن اعتراف از «دکوئیار» دبیرکل وقت سازمان ملل به‌عنوان اینکه عراق شروع‌کننده جنگ بوده است، از اقدامات مؤثر ایشان است.

همچنان که بلافاصله پس از کسب رأی مردم به‌عنوان رئیس‌جمهور، امر بازسازی ویرانی‌های جنگ و عقب‌افتادگی‌های کشور را آغاز کرد و درصدد برآمد تا روابط آسیب‌دیده با کشورهای جهان به‌ویژه همسایگان و کشورهای منطقه را ترمیم کرده، سرعت بازسازی کشور و افزایش اشتغال و امکان توسعه صادرات تولیدی کشور را افزون کند، که انجام داد.

نگاه همسر و فرزندان به آیت‌الله فقید

خانواده آقای هاشمی

شرق: نام آیت‌الله هاشمی‌رفسنجانی بیش از هر سیاست‌مدار دیگری با عبارت «خانواده» گره خورده است. هاشمی متولد روستایی در منطقه نوق کرمان بود؛ روستایی با آب و خاک شور که مردمانش از آن پسته شیرین و محصولاتی دیگر برداشت می‌کنند. او در آستانه نهمین دهه زندگی‌اش خودش را این‌گونه توصیف کرده بود: «{خودم را} یک انسان روستایی می‌دانم که در روستا بزرگ شدم و به حوزه علمیه رفتم. بعدها در مسئولیت‌های اجتماعی و سیاسی، هم خدمت کردم و هم خطا کردم. من یک انسان کاملا معمولی بودم...» فاطمه، محسن، فائزه، مهدی و یاسر به‌ترتیب فرزندان هاشمی‌رفسنجانی‌اند. هاشمی‌رفسنجانی با عفت مرعشی که یک سال از خودش کوچک‌تر بود، در سال ۱۳۳۷ ازدواج کرد. «خانواده هاشمی‌رفسنجانی» گزاره بسیار مشهور و نام‌آشنایی است. به‌ویژه جناح اصولگرا و رسانه‌های منتسب به آن، تمایل زیادی به کنکاش و صحبت و خبررسانی درباره این خانواده داشتند. علت مهم آن، این بود کنش سیاسی هاشمی فقط مخصوص و معطوف به خودش نبود؛ کل خانواده درگیر آن بودند. سفره زندگی هیچ سیاست‌مداری به اندازه هاشمی در رسانه‌ها و عرصه عمومی پهن نشد. به بهانه درگذشت آیت‌الله هاشمی‌رفسنجانی، او را از نگاه خانواده‌اش دیده‌ایم.

پدر معتدل

خانواده هاشمی هم معتقد هستند که پدر همواره بر محور اعتدال حرکت می‌کرده است. محسن هاشمی در گفت‌وگویی با اشاره به اینکه موضع آقای هاشمی از ابتدای انقلاب تاکنون، مخالفت با تندروی بوده است و ایشان بنای این را نداشته است که خود را در یک جناح سیاسی تعریف کند، گفته بود: «اما به‌طور طبیعی وقتی که تندروهای یک جناح در آن جناح دارای قدرت بیشتری می‌شوند و عقلا و میانه‌روها را به حاشیه می‌رانند، تندروها در مقابل خود مانع بزرگی را به نام آیت‌الله هاشمی‌رفسنجانی می‌بینند و سعی در تخریب و حذف ایشان می‌کنند و تصور افکار عمومی این می‌شود که جناح چپ یا راست با آقای هاشمی درگیر شده است». خانواده هاشمی معتقد بودند پدر، هم از جانب اصلاح‌طلبان ضربه خورد و هم اصولگرایان. فاطمه هم گفته بود: «آقای هاشمی تاکنون از سوی افراد بسیاری ضربه خورده است. مگر اصلاح‌طلبان به وی کم ضربه زدند؛ اما باز هم با آنها همکاری کرد. آقای هاشمی هرگاه ببیند که گروه و دسته‌ای در راه مردم قدم برمی‌دارد و نیت آنان خدایی است، به آنها کمک می‌کند».

یاسر هم درباره اعتدال پدر گفته بود: «از دیدگاه آیت‌الله هاشمی همه احزاب خوب و دوست هستند و ایشان حزبی را مخالف و دشمن تلقی نمی‌کنند، ایشان در رفتار سیاسی خود نیز هیچ کینه‌ای به گروه یا جناحی ندارد، به همین دلیل است که در گذشته جناحی که مخالف هاشمی بودند، امروز به‌راحتی در کنار ایشان حضور دارند».

ورود دوباره پدر به عرصه سیاست

در فیلم تبلیغاتی سال ۸۴ هاشمی‌رفسنجانی، خانواده از مخالفت خود با ورود دوباره پدر به عرصه انتخابات ریاست‌جمهوری می‌گویند. سال ۹۲ هم آن‌طور که از فرزندان هاشمی نقل شده، همه مخالف ورود دوباره پدر به عرصه انتخابات بودند. فائزه گفته بود: «تمام خانواده مخالف کاندیداشدن آقای هاشمی بودند. پدرم تا روز آخر هم می‌گفت من کاندیدا نمی‌شوم، ما هم فکر می‌کردیم واقعا نمی‌شود. مامان به‌شدت مخالف بود؛ همه مخالف بودیم ولی ایشان تشخیص دادند باید کاندیدا شوند و کار خوبی هم کردند».

فاطمه هم گفته بود: «برای خانواده سخت است؛ اما وقتی تقاضاهای مردم را برای حضور ایشان دیدیم، درخواست‌های مختلفی در این مدت مطرح شد که به این نتیجه رسیدیم بخش عظیمی از مردم خواستار حضور حاج‌آقا در انتخابات هستند و با نیامدن ایشان دست رد به سینه آنها زده شده و ناامیدی ایجاد می‌شود. به‌همین‌دلیل به پدر اصرار داشتیم نباید مردم را ناامید کند. پدر هم می‌گفتند من نمی‌خواهم مردم ناامید شوند». بااین‌حال، وقتی پای آمدن پدر به عرصه انتخابات قطعی شد، فائزه گفت: «ما مخالف آمدن پدر بودیم؛ اما معنی‌اش این نیست که همراهی نکنیم. بالاخره ایشان باید خودش تشخیص بدهد، ولی اگر تصمیم بگیرد بقیه حمایت خواهند کرد. ولی موقع مشورت، ما همه مخالف بودیم».

فاطمه گفته بود: «پدر من سرمایه انقلاب است. همان‌طور که پدر من در زمان جنگ این کشور را نجات داد، رفت و با حضرت امام (ره) صحبت کرد و گفت دیگر نمی‌توانیم ادامه دهیم، همان‌طور که بعد از جنگ کشور را اداره کرد، امروز هم می‌تواند به بهبود شرایط کمک کند». محسن هم در مقایسه وضعیت سال ۸۴ و ۹۲ گفته بود: «ایشان آن‌موقع می‌گفتند اگر حس کنم کسی نیست و باعث ضربه به نظام می‌شود، تصمیم می‌گیرم بیایم. الان هم این دیدگاه و موضع را دارند؛ با این تفاوت که این بار ایشان فکر می‌کنند که بر فرض آمدن و رأی هم آوردن، باید بتوانند برای کشور کاری کنند این موضع‌گیری ایشان هم به دید واقع‌گرای آنها باز می‌گردد و با همین دید باید سبک و سنگین کنند که حضورشان به نفع نظام باشد و نه باعث اختلاف».

پدر و ماجرای ردصلاحیت‌ها

هم خودش ردصلاحیت شد و هم برخی کسانی که به او نزدیک بودند. این اواخر به‌ویژه از ردصلاحیت‌شدن سیدحسن خمینی به شدت دلگیر شد. تا جایی که گفت: «صلاحیت شخصیتی که اشبه به جدش امام خمینی است را قبول نمی‌کنید؛ شما صلاحیت خود را از کجا آورده‌اید؟ چه کسی به شما اجازه داده است که قضاوت کنید؟ چه کسی به شما اجازه داد که یک‌جا بنشینید و داوری کنید؟ برای مجلس و دولت و جاهای دیگر و اختیارات را در دست بگیرید؟» «فاطمه هاشمی گفته بود: «ناراحتی آقای هاشمی از رد صلاحیت سیدحسن آقا دوجنبه داشت؛ نخست اینکه ناراحت بودند حقش حضور در انتخابات خبرگان بود که نشد. موضوع دوم هم این بود که آقای سیدحسن نوه امام خمینی هستند و در این راستا دلیلی برای عدم تأیید صلاحیت ایشان وجود نداشت».

هاشمی در جمع خانواده

هاشمی‌رفسنجانی در جمع خانواده چگونه بود؟ در خاطرات خودش زیاد می‌بینیم که به جزئیات زندگی خانوادگی اشاره می‌کند؛ از رفت‌وآمدها تا حتی غذای ناهار و شام. از اینکه در کارهای خانه به عفت هم کمک کرده گاهی نوشته است. فاطمه هاشمی درباره حضور پدر در خانواده گفته بود: «همه کارهای پدر من در خانه مشورتی است و ایشان درباره کاری که به خانواده مربوط باشد، نظر ما را هم می‌گیرند که ما هم می‌گوییم هرچه شما بگویید. ما یک خانواده به‌هم‌وابسته هستیم، دنبال پیام‌دادن نیستیم و رفتار خانوادگی ماست؛ برای مثال جمعه‌ها همه اعضای فامیل در خانه پدرم جمع هستیم. روز جمعه هم غذای خاصی آماده نمی‌شود. یک زمانی مادرم خودش درست می‌کند و زمانی هم ما از مادرم می‌خواهیم غذایی برایمان درست کنند. من هم آبگوشت دوست دارم». همسر هاشمی هم درباره نوع غذایی که هاشمی دوست داشت گفته بود: «آن‌قدر در غذاخوردن سهل برخورد می‌کنند که نمی‌دانم و نمی‌فهمم غذای محبوب ایشان چه بوده، هر چیزی که من می‌پختم و می‌پزم، ایشان بدون گله و شکوه و با لذت می‌خورند. غذای مخصوص هم ما هیچ‌وقت نداشته و نداریم. مثل همه خانواده‌ها غذای معمولی در خانه خودم درست می‌کنم. دستپخت هرچه باشد دوست دارند».

به گفته فاطمه هاشمی حرف‌های خانوادگی هم چیزی غیر از حرف سیاسی نبود: «حتی دور هم نیز که جمع می‌شویم، بحث خانوادگی نیست و بیشتر بحث سیاسی است. زندگی سیاسی راحت نیست؛ اما ما دیگر درگیر آن شده‌ایم». آیا هاشمی با خانواده درددل می‌کرد؟ فاطمه هاشمی گفته بود: «با هیچ‌کس، بابای ما با کسی درددل نمی‌کند».

خانواده بر تساهل پدر در امور شخصی تأکید می‌کنند؛ برای مثال فائزه درباره روابط خانوادگی و فامیلی قبل از انقلاب گفته بود: «همه فامیل محجبه نبودند؛ همه‌جور بودند توی فامیل ما، ما هم رفت‌وآمد داشتیم و اصلا مشکلی نبود؛ مثلا وقتی به خانه ما می‌آمدند به احترام بابا، باحجاب می‌آمدند؛ ولی بودند فامیل‌هایی که بی‌حجاب بودند. ما با آنها رفت‌وآمد هم داشتیم؛ یعنی اصلا این تابو نبود که الان این بی‌حجاب است، ما با او رفت‌وآمد نکنیم؛ این، این‌جور است، ما با او رفت‌وآمد نکنیم؛ خیلی این مسائل عادی بود».

از زبان عفت

عفت مرعشی، چگونه همسر را توصیف کرده بود؟ «هاشمی بعضی وقت‌ها گوشت‌تلخه، ولی بیشتر وقت‌ها گوشت‌شیرینه؛ البته شیرین‌ترین روزها، پیروزی انقلاب اسلامی و اتمام جنگ و آمدن اسرا و این اواخر هم روزی بود که مهدی از خارج به خانه آمد و می‌گفت خطایی نکردم که بترسم، اگر هم تابه‌حال نمی‌آمدم به توصیه دیگران بود». عفت خانم معتقد بود بچه‌ها همه شبیه پدر شده‌اند: «تقریبا همه شبیه پدرشان هستند، حالا کدامش بیشتر را باید مردم بفهمند. محسن به نظرم عاقل‌تر عمل می‌کند و در حیات اعتدال پدرش را قوی‌تر دارد». درباره اینکه کدام روحیه هاشمی را بیشتر می‌پسندید هم گفته بود: «روحیه صبوری و شکیبایی ایشان در برابر مصائب و مشکلات را. ایشان اهل دعوا و هیاهو نیست، زندگی را آرام می‌گیرد، هرکسی هم هرچه می‌گوید، معمولا جواب نمی‌دهد یا کوتاه و به‌موقع و پر اثر جواب می‌دهد. ندیده‌ام تابه‌حال از موضوعی یا کسی یا چیزی شکوه‌ای کنند، تکیه عمیقی به خدا دارند، آقای هاشمی آن‌قدر صبور هستند که آدم نمی‌فهمد چیزی شده است. روزگار هرچقدر سخت باشد، ایشان صبور هستند و این صبوری ایشان به همه ما نیز منتقل شده است».

واکنش به هجمه‌ها

واکنش خانواده هاشمی به هجمه‌ها و حمله‌ها به او چه بود؟ فاطمه گفته بود: «وقتی ما ناراحت می‌شویم، پدر آیه‌های صابرین را برای ما می‌خوانند و می‌گویند باید صبر کرد و همیشه هم گفته‌اند من هدفی را انتخاب کرده‌ام که در این راه سختی‌های زیادی را باید تحمل کنم. مادر من خیلی نسبت به حملاتی که به پدر می‌شود ناراحت می‌شوند و می‌گویند ۳۰ سال برای انقلاب زحمت کشید و ۲۰ سال نیز قبل از انقلاب در زندان بود یا فراری بود، حالا منصفانه نیست که این‌گونه با ایشان برخورد شود.

ادامه در صفحه ۱۵

روزنه

مرد آینده و آموزه‌های امروز

مجید رضاییان

یکم) دیروز؛ او و تاریخ: هاشمی بیش و پیش از آنکه مبارزات و حرکت‌های سیاسی را از منظر «اکنون» بنگرد، همواره به «تاریخ» تکیه می‌زد. نگاه عمیق او به تاریخ، پشتوانه «بینشِ او» در گره‌گشایی اتفاقات روز و بالاتر از آن بحران‌های حاضر بود. اهتمام ویژه به تاریخ‌نگاری و یادداشتِ خاطرات از چهار دهه انقلاب- و نیز از مبارزات پیش از انقلاب- نگاه منسجم او به این پشتوانه بینشی را نشان می‌دهد. شاید به همین دلیل است که سیاست‌مداران بزرگ، آن هنگام که به جامعه‌شناسی و تاریخ روی می‌آورند و با نگاهی فلسفی این دو را درهم می‌آمیزند، تاریخ برای آنان حکم معلمی را پیدا می‌کند که به‌جای «دانش‌افزایی»، «بینش‌افزایی» می‌کند. شاید به‌همین‌دلیل، اندیشمندانی چون وبر، آبراهامز و اسکوکپول تا آنجا پیش رفتند که گفتند جامعه‌شناسی تبیینی و توصیفی، باید یک جامعه‌شناسی تاریخی باشد. به باور این افراد، «جامعه‌شناسی تاریخی»، عصاره و چکیده «دو رشته جامعه‌شناسی و تاریخ» بود. گویا مرحوم آیت‌الله هاشمی نیز سال‌ها بود که نگاهی تلفیقی به این دو رشته داشت و البته ثمرات این نوع نگاه را همه دیدیم و لمس کردیم. نگاهی که زیروبم تحولات جامعه را در «آیینه تاریخ» جست‌وجو می‌کرد و حتی برای آن درمانی می‌یافت. همین دیدِ تاریخی بود که از او- در کنار یک مجتهد دینی، آگاه و انقلابی- یک اصلاحگرِ معتدل و همه‌جانبه‌نگر ساخت.

دوم) امروز؛ او و مقتضیات زمان: آن هنگام که تحولات، «روندی منسجم» را طی می‌کند، با اتفاقات پیچیده کمتر روبه‌رو هستیم، اما کافی است که در شرایط خاص و ویژه، نگاه‌ها قدری تغییر کند و در برابر رویدادها و حوادثِ پیش‌آمده و گاه بحران‌ها، کمتر پاسخ داشته باشیم یا حتی پاسخی نداشته باشیم. افزون بر آن، گاه شرایطی نیز، از نظر ساختاری پیش می‌آید که به اقتضای زمان و در چارچوب یک نگاه بلندمدت، باید برای آن پاسخی داشته باشیم. از ویژگی مردان بزرگ، تنها «زیاددانستنِ آنها» نیست، بلکه «درست‌دیدن» است. اینکه به اقتضای زمان، چه پاسخی را برای حادثه یا شرایطی که پیش آمده ارائه می‌کنند. هاشمی از شخصیت‌هایی بود که به تعبیر بزرگانی چون دنگ شیائوپنگ، رهبر پیشین چین، هلموت کهل، صدر اعظم سابق آلمان و بسیاری از شخصیت‌های تأثیرگذار بین‌المللی، بینشی ورای زمان داشت و به تناسب اقتضائات زمان، پاسخ مطلوب را - برای رویداد یا بحران یا شرایط خاص- پیدا می‌کرد.

سوم) فردا؛ او و آینده: یکی از ویژگی‌های کمتردیده‌شده، حتی برای شخصیت‌های تأثیرگذار تنها نگاه آنان به آینده نیست، بلکه «درک آینده» است؛ آنچه امروزه در آینده‌پژوهی از آن به «طراحی آینده» یاد می‌شود. هاشمی نه‌تنها مرد آینده بود؛ بلکه علاقه وافرش سبب شد تا در سال‌های اخیر، در مجمع تشخیص مصلحت نظام و در دانشگاه آزاد اسلامی، آینده‌پژوهی را در قالب تشکیلات پژوهشی، تأسیس و احیا کند. درک آینده، از هاشمی مردی ساخت که به وقت مقتضی، هم تکیه‌گاه اصلاح‌طلبان و اعتدال‌گرایان بود و هم امید اصولگرایانِ معتدل. نگاهی که سو به آینده داشت و می‌کوشید تا در «هم‌افزایی نیروها» بکوشد.

ادامه در صفحه ۱۵

جدول ۲۷۳۳ ■ طراح: بیژن گورانی

افقی:

۱- صدمه- فاصله میان دو پرده نمایش- نوعی دهل ۲- زن ساکن صومعه- خوابیدن- کچل ۳- دینداری- ظرف جوشاندن آب- بزرگ‌ترین شهر پرو ۴- شهر برج علاءالدوله- فنون و روش‌های اداره عملیات جنگی ۵- صحرای بی‌آب‌وعلف- فرارکردن- ماچ ۶- مقعر- روشن و تابناک- حمل‌کننده ۷- بله ایتالیایی- فلزی نقره‌ای‌رنگ برای تهیه آلیاژهای سبک- واحد پول روسیه ۸- ضربه‌ای در کاراته- زادگاه حضرت ابراهیم (ع)- دوره‌ای از عمر ۹- اداره‌کننده- ورزش تناسب اندام- عکس پا! ۱۰- چاپلوسی- گروهی تروریستی با اقدامات وحشیانه- تخصصی ۱۱ - با... آشنا سخن آشنا بگو- از الفبای فارسی- یاقوت ۱۲- لقب حضرت ابراهیم(ع)- هریک از نمک‌های اسیدنیتریک ۱۳- شهر مارکوپولو- معبود یگانه- تکیه‌کلام درویش ۱۴- کار ناتمام!- سمبلیک- بزرگداشت ۱۵- هنر کنده‌کاری روی چوب- مظلوم- راه میانبر!.

عمودی:

۱- از فرقه‌های مسیحیت- نام دیگر سیاره بهرام- اندک ۲- چهارچوب دور تابلو- خدای یکتا- رنگارنگ ۳- سر و صدا- چشم‌انداز مغازه ۴- حوض تزیینی- عزیز و محترم- نرمی و روانی ۵- آخرین یک‌رقمی- منسوب به یمن- وسایل مورد نیاز ۶- معاصر- خواربار فروش - تک‌خال ۷- لباس، جامه- طفلی که تازه به‌دنیا آمده- به‌دنیاآمدن ۸- زندانیان- گیاهی از خانواده ریواس- دارای پایین‌ترین نقطه جوش در میان عناصر است ۹- سال ۳۶۶ روزی- کاخ تاریخی فرانسه- سخن زیرلب از روی نارضایتی ۱۰- خط کش مهندسی- رحم کردن- کمک‌های نقدی و غیرنقدی که برای انجام کار خیر جمع آوری می‌شود ۱۱- زیبا و جذاب- طبابت- نام آذری ۱۲- جهان- قابل مشاهده- فرزند نوه ۱۳- بلوری‌شده- حکومت اتحادیه‌ای ۱۴- از درختان بومی مناطق استوایی- سخن، گفتار- مایع نشاسته ۱۵- گل بتونه- جناح لشکر- رنگ‌پاش.

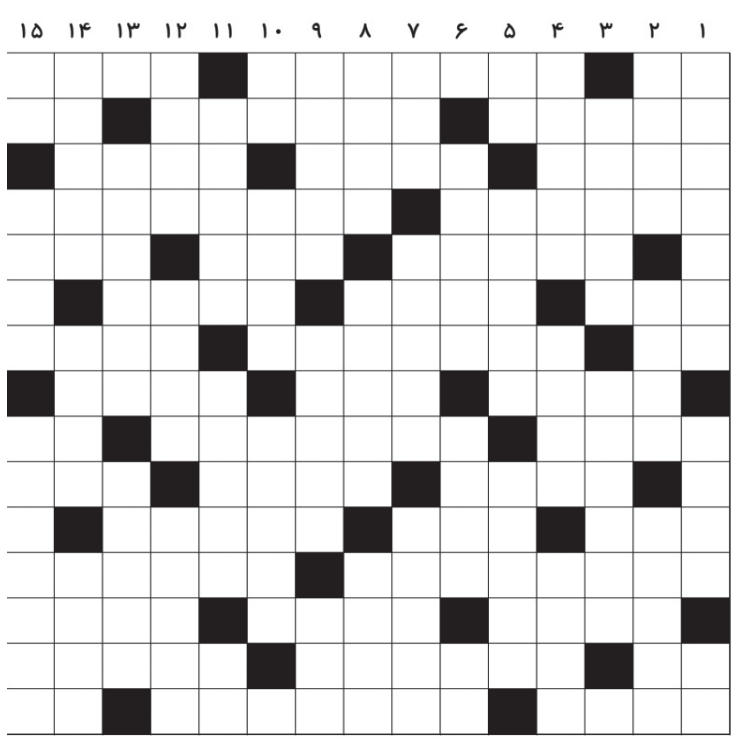

حل سودوکو سخت

۳	۸	۲	۶	۵	۹	۴	۱	۷
۵	۴	۶	۷	۱	۲	۹	۸	۳
۱	۹	۷	۴	۸	۳	۵	۶	۲
۹	۳	۵	۱	۶	۷	۸	۲	۴
۴	۲	۸	۳	۹	۵	۱	۷	۶
۷	۶	۱	۸	۲	۴	۳	۵	۹
۲	۷	۹	۵	۳	۱	۶	۴	۸
۸	۵	۴	۹	۷	۶	۲	۳	۱
۶	۱	۳	۲	۴	۸	۷	۹	۵

حل سودوکو ۱۷۲۹

۷	۱	۶	۹	۳	۲	۴	۵	۸
۹	۵	۸	۴	۷	۶	۲	۳	۱
۲	۴	۳	۱	۸	۵	۷	۹	۶
۴	۷	۲	۸	۵	۱	۳	۶	۹
۳	۶	۱	۷	۹	۴	۵	۸	۲
۵	۸	۹	۶	۲	۳	۱	۷	۴
۸	۲	۵	۳	۴	۹	۶	۱	۷
۱	۹	۴	۵	۶	۷	۸	۲	۳
۶	۳	۷	۲	۱	۸	۹	۴	۵

جدول ۲۷۳۲

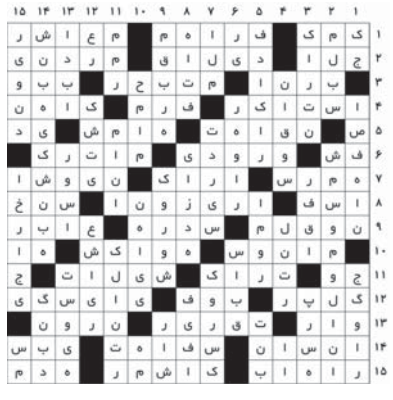

سودوکو سخت ۱۷۳۰

قانون‌های حل جدول سودوکو:

۱- در هر سطر و ستون باید اعداد یک تا ۹ نوشته شود. بدیهی است که هیچ عددی نباید تکرار شود.

۲- در هر مربع ۳×۳ اعداد یک تا ۹ باید نوشته شود و در نتیجه هیچ عددی نباید تکرار شود.

۹		۴	۱		۳			
				۹	۷	۳		۴
	۷			۲		۶		
	۵			۸				۳
۸	۴							۲
۶		۲	۷					۵
۴			۹				۱	
۱	۶						۵	
			۶	۱			۳	

سودوکو ۱۷۳۰

سودوکو

سودوکو Sudoku یک واژه ترکیبی ژاپنی به معنای عددهای بی‌تکرار است و امروزه به جدولی از اعداد گفته می‌شود که به عنوان یک سرگرمی رایج در نشریات کشورهای مختلف به چاپ می‌رسد.

۸		۱	۶			۲		
		۷		۱	۸	۴	۶	۳
	۲	۶		۵			۹	۱
	۸	۲	۹		۱		۷	
		۴	۵	۷				۸
۷	۳			۴	۶			
	۹		۴				۲	۵
۴					۹	۳	۸	
۲				۶		۷		۹